

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

De Meester en het instrument

De groep rond Greet Hofmans was in een paar jaar tijd uitgegroeid tot een hechte club. Juliana maakte daar vol overgave deel van uit. De vriendenkring, met Hofmans en Kaiser in een voortrekkersrol, dacht na over Gods bedoeling met de wereld en deed dat onder meer op zondagse bijeenkomsten bij Bep en Bob Pierson. Maar er was een boek voor nodig om Juliana en haar vriendinnen Rita, Bep en Erna op het spoor te zetten van wat zou uitgroeien tot de Oude Loo-conferenties.

In januari 1951 verscheen *Creators of the Modern Spirit – towards a philosophy of faith*. Deze bundeling artikelen was samengesteld door Barbara Waylen. De religieus bevlogen Britse vredesactiviste had teksten geselecteerd van onder meer de Indiase filosoof en diplomaat Sarvepalli Radhakrishnan, de Spaanse schrijver en pacifist Salvador de Madariaga en de in 1948 vermoorde geweldloze politieke activist Mahatma Gandhi.

Creators of the Modern Spirit kwam ter tafel op een van de discussieavonden van Juliana met haar vriendinnen Bep, Erna en Rita. Zij hadden regelmatig gesprekken over religieuze zaken, vaak ook met Kaiser, Hofmans en anderen erbij. De bundel bracht de vrouwen op het idee van bijeenkomsten waarbij – net als Waylen had gedaan – allerlei religieus geïnspireerde stemmen konden weerklinken om zo Gods bedoeling met de wereld te kunnen overdenken. Op dergelijke bijeenkomsten ‘met prominenten’ moesten de aanwezigen vrijelijk van gedachten kunnen wisselen over religieuze zaken om zo de wereldvrede op enigerlei wijze dichterbij te brengen.¹

Het is onduidelijk hoe het precies verder ging nadat Juliana, Rita, Erna en Bep hadden besloten om dergelijke religieuze bijeenkomsten op poten te zetten. Half april noteerde Juliana: ‘Conferentie Loo. Zeer vruchtbare gedachte waar spoed achter moet worden gezet’. De vorstin voegde daar nog een lijst met mogelijke sprekers aan toe (onder wie Martin Buber, Krishnamurti, Albert Einstein en Albert Schweitzer) die door hun inbreng mede een bijdrage zouden kunnen leveren aan het leggen van ‘een basis van wereldvrede’.² Wim Kaiser raakte al snel bij de uitvoering betrokken. Dat ook Hofmans haar zegen aan het project gaf, blijkt uit een brief van Kaiser aan Bep Pierson, geschreven half mei 1951. Daarin doet hij de volgende doorgeving van Gr(eet) uit de doeken:

De komst der prominenten zal zeker zakelijk geregeld moeten worden. En daarvoor is de Commissie (Comité). Er is door Gr. gezegd, dat er een samenkomst zou zijn van de Koningin en deze leden om in een kort bestek tot een reëel plan te komen. Laat Bep hier eens met de Koningin over spreken. Indien de K. hier niet aan wil deelnemen, zullen de prominenten in een ander verband moeten worden gevraagd. Het Comité zou dan ook moeten staan in de overtuiging dat het mogelijk zou zijn de wereld te verlossen, niet met een derde macht (verfijnde oorlogstactiek), doch met de enig nodige acceptering: GOD GRONDLEGGER DER SCHEPPING EN DAAROM ONOVERWINLIJK. Het oorlogsgevaar is niet anders te “bestrijden” dan door oriëntering daarin. Hierover zouden de prominenten der wereld zich dan maar eens moeten uitspreken. Ook de beide Vorstinnen.

In dezelfde brief schreef Kaiser dat hem was verzocht om het initiatief tot de bijeenkomsten te nemen en ook om in ‘het Comité van ontvangst’ te gaan zitten – iets waar Greet Hofmans geen tijd voor had ‘omdat haar krachten voor ander werk moeten worden gespaard’. Zoals vaker toonde Kaiser niet veel enthousiasme. ‘Persoonlijk heb ik weinig verwachting van werkelijk “tot stand brengen” door prominenten van “geestelijke vernieuwing”. Laat staan van verlossing der wereld door de actie van enige leidende figuren.’ Het belang van de bijeenkomsten lag volgens hem dan ook meer in het zoeken door de leden van het comité. Het was volgens hem een ‘beproeving’ die zij moesten doormaken op ‘hun gang naar de eeuwigheid’. Het is een terugkerend thema bij Kaiser: het leven is lijden.

Kaiser eindigde zijn brief met een vraag aan Bep. ‘Wil jij de Koningin een en ander voorleggen en dan met mij overleggen, waar en wanneer een samenkomst zal kunnen plaats hebben?’³ De bedoelde samenkomst vond plaats op 12 juni 1951 in het huis van Bep Pierson, de Kleine Vuursche. Juliana was erbij.

Voorbereiding

Voorafgaand aan dat beraad was er echter al een heleboel geregeld. Juliana had, onder meer via Greet Hofmans, een aantal personen op de hoogte gebracht van het plan om te komen tot een ‘geestelijke vredesconferentie’. Onder hen was Carola van Rechteren Limpurg, de echtgenote van prins Bernhards vriend Adolph van Rechteren die zoveel baat had gehad bij de adviezen van Greet Hofmans. Carola ontving van Bep Pierson een uitnodiging voor de bijeenkomst op de Kleine Vuursche. De gravin wist echter niet zo goed wat zij daar mee aan moest en wat er precies van haar werd verwacht. Zij liet weten de opzet nogal ‘vaag en wollig’ te vinden en vroeg aan Bep Pierson om uitleg in een brief, waarin ze ook een waarschuwing vervatte: ‘Ik hoop van harte dat de heer Kaiser ons niet in nog dieper nevelen gaat hullen’.⁴

In haar antwoord probeerde Bep Pierson duidelijkheid te scheppen over de aard en opzet van de conferenties. Zij vreesde dat Carola dacht aan ‘een ge-

wone vredesconferentie, verlucht met het woord “geestelijk”.’ Dat was dus niet de bedoeling. Het ging erom ‘dat we elkaar vinden op een niveau dat Christus ons aangeduid heeft’. Het was een kwestie van zaadjes planten en vol vertrouwen afwachten wat ervan komt. ‘Zo onzakelijk zullen wij voor de Vrede werken.’⁵

Klankbord op de Kleine Vuursche

Blijkbaar werd Carola van Rechteren overtuigd door de ‘diepernstige’ brief van Bep Pierson, want zij kwam op 12 juni naar de Kleine Vuursche. Op de banken en de fauteuils rond de open haard in de riante zitkamer trof ze op die bewuste dinsdag naast de gastvrouw, de onvermijdelijke Wim Kaiser en Juliana nog vijf andere genodigden: Aldolphine Agneta van Heeckeren van Molecaten, haar dochter Aurelia van Riemsdijk, de Baarnse pedagoge Willy Stellwag, Frans Mijnsen en radarpionier Joop van Dijk, directeur van de Algemene Nederlandse Radio Unie en van het Nederlands Radar Proefstation in Noordwijk. Ook was hij betrokken bij de oprichting van de VVD. Van Dijk was door de Piersons uitgenodigd en ontpopte zich, zoals nog zal blijken, tot een wat vreemde eend in de bijt. Hij zou nog geen jaar betrokken blijven bij wat hij als ‘een goed koninklijk initiatief’ omschreef.⁶

Onduidelijk is of Gerrie van Maasdijk tot de aanwezigen behoorde. De kamerheer van Juliana was wel gevraagd, want Kaiser had hem in mei geschreven dat hij de uitnodiging ‘voor een eerste bijeenkomst van het Lammen- en Blinden Comité’ inmiddels wel gekregen zou hebben.⁷ Maar Van Maasdijk liet weten die (nog) niet te hebben ontvangen en voegde daar begin juni aan toe ook niet te zullen komen.⁸

Daarop volgde een felle briefwisseling tussen Van Maasdijk en Kaiser en blijkbaar kwam het tot een breuk. Ze hadden elkaar op 12 juni overigens wel degelijk ontmoet, want Van Maasdijk schreef de volgende dag aan Kaiser op verwijtende toon: ‘Waarom hebt gij Pauline en mij gisteren *op* de bijeenkomst niet *willen* herkennen?’⁹ In dezelfde brief had hij het over een ‘onthutsend demasqué tijdens de bijeenkomst bij Bep Pierson’. Daar staat tegenover dat Juliana volgens Cees Fasseur tegenover haar kamerheer ‘haar bevreemding over zijn onverwachte wegblijven’ had uitgedrukt.¹⁰

Het is dus niet duidelijk of het echtpaar Van Maasdijk toch naar de Kleine Vuursche was gekomen, of dat Gerrie en Pauline die dag Kaiser op een andere bijeenkomst hadden gezien. Hoe het ook zij: Van Maasdijk zou noch tot de voorbereiders van de conferenties toetreden, noch ooit een van de conferenties bezoeken.

De aanwezigen op de Kleine Vuursche werden door gastvrouw Bep Pierson van harte welkom geheten. Zij benadrukte dat ze een belangrijke opdracht te vervullen hadden. Ook maakte zij nog eens duidelijk dat Juliana de aanzet tot de bijeenkomst had gegeven. ‘De koningin heeft het initiatief genomen, dat voortkomt – naar ik meen – niet uit een of andere geloofsovertuiging, doch

In- en exterieur van de Kleine Vuursche, de woning van Bep en Bob Pierson. Hier wordt op 12 juni 1951 besloten tot de eerste Oude Loo-conferentie, een maand later.

uit de overtuiging, dat de mens het schepsel van God is.'

In de Kleine Vuursche werd definitief besloten tot het organiseren van de bijeenkomsten die later als Oude Loo-conferenties de geschiedenis in zouden gaan. Bep Pierson gaf op poëtische wijze haar ideeën over de doelstellingen van de conferenties weer. 'Laten wij samen vormen het instrument van een vleugel, blank getoetst, ieder van ons, iedere toets dus individueel anders gestemd, ieder met eigen snaar verbonden met het hart van het instrument, de vleugel wijd open en het klankbord hoog er boven uit, wachtend, principieel bereid, open en restrictieloos, hoe straks de Meester dat instrument bespelen zal. Moge geen toets detoneren, moge geen snaar breken, zodat straks het klankbord zuiver weer kan geven de symphonie waartoe de Meester dit instrument gebruiken wil, ook al zou niemand 't verder horen, want wij weten niet waartoe dit alles uiteindelijk dient.'¹¹

Dat de aanwezigen zich volledig dienden over te geven aan Gods bedoelingen, werd ook benadrukt door de andere spreker die middag. Dat was uiteraard Wim Kaiser. Hij maakte aan 'majesteit, dames en heren' duidelijk dat zij allen bijeengekomen waren 'op grond van een uitnodiging waarvan wij de diepte vermoeden maar de draagwijdte niet kunnen bepalen'. Ook moesten de aanwezigen zich realiseren 'dat wij in tegenstelling tot alle andere "aanvang", nu niet kunnen gaan uitstippelen wat wij zullen gaan doen'. Afwach-

ten dus wat precies Gods intentie was. Volgens Kaiser, die zich zou ontpoppen tot de centrale figuur in de organisatie van de conferenties, was het einddoel echter wel duidelijk: door ‘gehoorgeving aan God’s Wil tot vrede komen’. Compromisloos openstellen voor God was de essentie en de enig zinvolle weg.

Kaiser deed op de Kleine Vuursche zijn reputatie eer aan – Carola van Rechteren had er al voor gewaarschuwd. Hij hield een wollige en vage inleiding die, zoals gebruikelijk bij hem, aan de lange kant was en vooral ook beleidend van toon. ‘Wel vreemd en verontrustend was voor ons allen de gewaarwording, dat het initiatief van de Koningin niet die quasi-volkomenheid van vorm kreeg, waaraan de meesten hier op aarde zulk een grote waarde hechten, omdat het heet dat de perfectie van vorm waarborg is voor de kwaliteit van woord en daad.’ Kortom: de vorm waarin de bijeenkomsten gegoten dienden te worden en wat precies naar boven moest komen in de besprekingen, was vooralsnog onduidelijk. Maar alles zou goed komen dankzij Gods leiding.

Tussen alle vaagheid door was één ding duidelijk, aldus Kaiser die daarbij afging op de genoemde doorgeving van Hofmans: ‘De enige geschonken richtlijn is, dat “het Comité” zou moeten staan in de overtuiging dat het mogelijk zou zijn de wereld te verlossen [...] door de enige nodige acceptering: God Grondlegger der schepping en dus onoverwinnelijk.’ Dat werd ook meteen het motto van de bijeenkomsten.

Tegelijkertijd werd echter duidelijk gemaakt hoe de bijeenkomsten dienden te worden ingericht, want ondanks alle onbepaaldheid was er blijkbaar toch al een soort vorm bedacht: prominenten zouden spreken voor een besloten gezelschap, waarna er een vrije gedachtewisseling diende te volgen. Pers zou niet worden toegelaten en ‘nodeloze argwaan’ moest worden voorkomen. ‘Tenslotte is het geboden dat het Comité slechts in uiterst vrij en los verband bestaat en werkt, zonder enige organisatorische structuur, zonder Naam en zonder Vorm, opdat het reeds daardoor wordt behoed een der *vele* groepjes of beweginkjes te worden. Nooit mogen wij ons binden aan of opgaan in een Groep, Comité of Beweging, welke het ook zij.’¹² Het was duidelijk dat Kaiser en de zijnen niet als een sekte of organisatie met vastomlijnde plannen gezien wilden worden.

In feite was de bijeenkomst op de Kleine Vuursche dus een formaliteit. Het belangrijkste was al vooraf besloten – met dank aan de doorgevingen. Op 12 juni hoefde alleen nog maar het team van voorbereiders voor de eerste conferentie te worden samengesteld. Dat zouden op Juliana na de genodigden zijn, die blijkbaar alle acht toezegden, hoewel niet iedereen uit volle overtuiging. Dat had met name te maken met de wijze waarop Wim Kaiser de zaak naar zich toe trok en zo nogal wat weerstand wekte. Al snel zou duidelijk worden dat niet iedereen zijn of haar partij in de symfonie van de Meester kon of wilde spelen op de wijze zoals Kaiser voor ogen stond. Zover was het in juni 1951 echter nog niet. Het resultaat van de bijeenkomst in Baarn was dat het achttal van de Kleine Vuursche aan de slag ging om de eerste conferentie voor te bereiden.

Het Oude Loo

Als locatie voor de bijeenkomsten was het Oude Loo gekozen. Wanneer daartoe werd besloten is nergens vastgelegd, maar zonder twijfel is er een doorgeving van Greet Hofmans aan te pas gekomen. Het was ook een min of meer voor de hand liggende plek. Eerder al waren er in kleine kring religieuze bijeenkomsten gehouden. Juliana stelde het middeleeuwse slot ter beschikking en Wilhelmina gaf toestemming om haar nabijgelegen Paleis Het Loo te gebruiken voor diners en overnachtingen.

Het Oude Loo was sinds 1684 bezit van het Huis Oranje Nassau. In dat jaar had stadhouder Willem III het verwaarloosde jachtslot gekocht, gelegen op een open plek in het bos (een ‘loo’).¹³ De voorgeschiedenis van de veste is in nevelen gehuld. Het lag niet op een strategisch belangrijke plek, maar omdat het bouwwerk voorzien was van een slotgracht, dikke muren en schietgaten, is het vermoedelijk een versterkte, verdedigbare woning geweest. Willem III was een hartstochtelijk liefhebber van de jacht en daarvoor waren de bossen rond het slot uitstekend geschikt. Bovendien wilde hij in de buurt van het oude kasteel een nieuw slot bouwen met de grandeur van Versailles. Dat werd Paleis Het Loo.

Na het overlijden van Willem III in 1702 kwam het Oude Loo in het bezit van de Friese Nassaus: achtereenvolgens Johan Willem Friso, Willem IV en Willem V. De stadhouders kwamen er weinig. Tijdens de roerige patriotse tijden

Oude ansichtkaart van het middeleeuwse jachtslot.

aan het einde van de achttiende eeuw bracht Willem V er wel zijn menagerie in veiligheid. Het Oude Loo werd toen tijdelijk bevolkt door vooral (kraan)vogels en kleine dieren, maar ook door twee olifanten. Nadat de Fransen in 1795 de Republiek waren binnengevallen en de stadhouder met zijn gezin naar Engeland was gevlucht, werden in het slot ‘schurftige’ soldaten gehuisvest.

Vervolgens raakte het onbewoonde Oude Loo in verval. Natuurgeweld en dieven konden er ongestoord hun gang gaan. In 1806 stond er alleen nog een keukentafel en een deel van een houten ledikant in het pand. Lodewijk Napoleon, die van 1806 tot 1810 in opdracht van zijn broer Napoleon over het koninkrijk Holland regeerde, besloot het kasteel weer bewoonbaar te maken. Vanwege zijn afkeer van water gaf hij in 1808 opdracht de slotgracht te dempen.

Onder koning Willem I werd de onvoltooide restauratie voortgezet. Tussen 1839 en 1854 vergaderde de exclusieve valkeniersclub Royal Loo Hawking Club op het Oude Loo, van waaruit ook valkenjachten werden georganiseerd. In 1858 werd het slot het zomerverblijf van de oudste zoon van koning Willem III, prins Willem (roepnaam Wiwill). Voor hem werd de zuidelijke vleugel ingericht, dat daaraan de naam ‘Prinsenkwartier’ ontleende. De prins liet er zich echter zelden zien en na zijn dood in 1879 bleef het slot geruime tijd leegstaan.

In 1904 gaf koningin Wilhelmina de befaamde katholieke architect Pierre Cuypers, onder meer de bouwer van veel kerken en van het Rijksmuseum in Amsterdam, opdracht het Oude Loo grondig te restaureren en terug te bren-

gen in de middeleeuwse staat. De jonge vorstin en haar echtgenoot prins Hendrik staken daarvoor ook zelf de handen uit de mouwen, zoals te lezen valt in *Eenzaam maar niet alleen*. ‘Op een mooie zomerse dag namen we zelf een schop en begonnen het Oude Loo te ontgraven. De oorspronkelijke gracht was door de Fransen dichtgegooid en na die tijd liep er slechts een bescheiden sprengetje om het kasteel. Anderen zetten ons graafwerk voort en zo werd de oude gracht hersteld zoals hij ongeveer geweest was.’¹⁴ Niet alleen de slotgracht werd in ere hersteld. Cuypers verhoogde de torens, bracht eikenhouten wandbetimmeringen aan en herstelde de schouwen. Bij de restauratie in neogotische stijl werd er niet uitgegaan van archeologische vondsten en historisch onderzoek, maar van een geïdealiseerd beeld van middeleeuwse gebouwen. Het Oude Loo werd omgetoverd tot een romantisch ridderslot.

De restauratie vorderde slechts langzaam, vooral doordat de overheid slecht spaarzaam financiële middelen beschikbaar stelde. De tegelijkertijd gestarte aanpassingen aan Paleis Het Loo mochten op meer aandacht en geld rekenen. Pierre Cuypers kon zijn werk aan het Oude Loo niet afronden. Na zijn dood in 1921 zette zijn zoon Jos de restauratie voort, maar niet voor lang. Rond 1926 werden de werkzaamheden stopgezet en raakte het gebouw opnieuw enigszins in verval. Ruim dertig jaar later schreef Wilhelmina over de restauratie van het Oude Loo: ‘Dit bleek een werk van jaren te zijn en het is nog steeds niet gereed gekomen! Het kasteel wacht nog op de meubilering in middeleeuwse stijl’.¹⁵ In dat slot zouden de conferenties worden gehouden. Om dat mogelijk te maken, moesten in het vervallen bouwwerk nog wel garderobes en sanitaire voorzieningen worden aangebracht.¹⁶

Overigens was de naam van het slot in de ogen van de initiatiefnemers uitermate toepasselijk. Net als een open plek in het bos wensten de conferenties een ontmoetingsplek te zijn, een ‘open veld’, waar vrijelijk van gedachten gewisseld kon worden. Bep Pierson zou het op een van de conferenties tijdens haar openingsspeech als volgt onder woorden brengen: ‘Hartelijk welkom zijt gij allen op “Het Oude Loo”, dat zich eenvoudig stelt tussen alle groepen en groeperingen als Open Veld, waar gij elkander zult ontmoeten. Het gaat om het getuigen van eigen ervaring en inzicht en niet om het propageren van theorieën. Men kan getuigen maar niet overtuigen’.¹⁷ Niet toevallig zouden de opvolgers van de Oude Loo-conferenties, die na 1957 werden gehouden, dan ook de Open Veld-conferenties worden genoemd.

Comité van voorbereiders

Juliana stelde wel het Oude Loo beschikbaar, maar deed niet mee met de organisatie van de conferenties, daarvoor was haar positie te delicaat. Kaiser omschreef de vorstin tegenover derden als ‘de levendig sympathiserende, die uit hoofde van haar ambt verder niet deelneemt, doch wel eens “spreken” zal’.¹⁸ Maar zij gaf met haar aanwezigheid wel haar zegen aan de plannen. Opmerkelijk was de afwezigheid van Greet Hofmans tijdens de bijeenkomst in de Kleine Vuursche. Zoals Kaiser al aangaf, lagen haar bezigheden elders. Zij zou

Daags na de bijeenkomst in de Kleine Vuursche ontvangt koningin Juliana op Paleis Soestdijk Margaret Truman, de dochter van de Amerikaanse president.

zich overigens wel nadrukkelijk met de conferenties bemoeien, net zoals de eveneens afwezige Walraven en Rita van Heeckeren en Erna Mijnsen. Onduidelijk is waarom zij niet in het comité van voorbereiders zaten. Wat Walraven van Heeckeren betreft, wellicht kon hij als particulier secretaris van de koningin beter niet te nadrukkelijk bij de organisatie betrokken zijn. Hij zou vanwege zijn functie én vanwege zijn gehechtheid aan zowel Hofmans als Kaiser wel degelijk een grote rol gaan spelen – net als Rita trouwens. Erna Mijnsen vormde met haar echtgenoot een onmiskenbare twee-eenheid en zou achter de schermen eveneens een belangrijke bijdrage leveren aan de conferenties.¹⁹

De acht die tot de groep ‘voorbereiders’ toetraden, zagen zich overigens nadrukkelijk niet als organisator. Die rol bleef voorbehouden aan de Almachtige. En ze maakten het zichzelf niet makkelijk, want al in juli moest de eerste conferentie worden gehouden. Er was dus amper een maand voorbereidingstijd en dat bleek wel heel erg krap te zijn. Veel te kort in ieder geval om alles goed te overdenken, zo zou snel duidelijk worden. Waarom werd er zoveel haast gemaakt? Was van Hogerhand opgelegd dat niet langer kon worden gewacht?

Juliana's religieuze achtergrond

Dat Juliana gecharmeerd was van zulke religieuze bijeenkomsten, kwam niet als een verrassing. Als kind was zij al zeer geïnteresseerd in de wereldgodsdiensten.²⁰ Dat werd zonder twijfel gevoed door de religieuze opvattingen van haar ouders. Zo las Wilhelmina onorthodoxe oosters-mystieke lectuur, onder meer van Sundar Singh. Juliana's moeder was de christelijke God toegedaan,

zonder zich al te nadrukkelijk aan een kerk of dominee te willen binden – al was ze natuurlijk Nederlands Hervormd. ‘Van Wilhelmina kreeg Juliana de opvatting dat vertrouwen in die *persoonlijk* beleefde relatie tot God de basis was voor leiderschap. Dit laatste zag Wilhelmina als een ethisch gegeven: een persoonlijke opdracht van de Almachtige.’²¹

Juliana’s vader, prins Hendrik, was op zijn manier eveneens zeer religieus, maar hij zocht het meer in de spirituele hoek. Zijn leidsman was Bô Yin Râ (de ‘geestelijke naam’ van de Zwitserse schrijver en schilder J.A. Schneider-franken, 1876-1943), een meester met vooral aanhangers onder zoekende gelovigen die hun twijfels hadden bij de gebruikelijke vormen van religie. Het ging hem in essentie ‘om het weer terug willen vinden van jezelf’. In tientallen boeken beschreef Bô Yin Râ vanuit verschillende gezichtspunten de weg waarlangs de mens zich weer bewust kon worden van zijn ‘onvergankelijke geestelijkheid’.²²

Wat Juliana in haar jeugd op religieus gebied van haar ouders had meegekregen, is niet helemaal duidelijk. Maar de combinatie van een niet al te strakke band met één bepaalde godsdienst en een interesse voor het mystieke vinden we ook bij haar terug.

Dat Juliana op 18-jarige leeftijd, geheel volgens de traditie, werd opgenomen in de Nederlands Hervormde Kerk, betekende allerm minst dat zij zich daarna afsloot voor andere religies. Tijdens haar tweejarige studietijd in Leiden was godsdienstgeschiedenis een van haar keuzevakken. Samen met haar Katwijkse huisgenoten kreeg ze bovendien van prof. Cornelis van Vollenhoven privéles over de islam, waarvoor de prinses grote belangstelling aan de dag legde.²³

Juliana was niet alleen dól op het bestuderen van godsdiensten, zij hield ook van discussiëren.

Als student vroeg zij prof. Johan Huizinga of hij een debatclubje wilde leiden. ‘Een spits debat was Juliana’s lust en leven’, herinnerde een studiegenote zich. In de debatingclub werd onder meer Oswald Spenglers *Untergang des Abendlandes* besproken.²⁴ Medestudente Wttewaal van Stoetwegen gaf in haar terugblik *De Freule vertelt* een voorbeeld van weer andere, rond Juliana georganiseerde bijeenkomsten.

Aan het einde van en kort na mijn studententijd woonde ik ook tweemaal de conferenties bij die prinses Juliana organiseerde op het Aardhuis, een jachthuis dichtbij Het Loo. Mejuffrouw Mary Barger was door koningin Wilhelmina gevraagd deze conferenties te leiden, hetgeen een hele opgaa f was. Er moesten altijd weer andere mensen gezocht worden als sprekers, er moesten telkens andere meisjes gevraagd worden uit verschillende kringen (niet alleen studenten), en dat alles moest een sluitend geheel worden in een heel aparte omgeving. [...]

De gewoonte was dat men één keer gevraagd werd mee te doen, maar ik ben er twee keer geweest. De laatste maal in 1930, toen juffrouw Barger zich weinig fit voelde en twee hulpen naast zich wilde hebben om in te

springen als ze het niet meer aan kon. Dat waren de latere doopsgezinde predikante te Baarn mevrouw A.J. Meerdink-Van den Ban en ik. Zo'n conferentie was namelijk een continu bedrijf; er werd dag en nacht gepraat en er was altijd een activiteit. Fietsen, zwemmen, charades, spelletjes, toneelvoorstellingen wisselden af met lezingen van hooggeleerde heren over onderwerpen die in die jaren actueel waren. Iedereen genoot mateloos en de Prinses niet het minst.²⁵

Tijdens het interbellum nam ook Juliana's belangstelling voor het kritische christendom toe. Ze bezocht de conferenties van NCSV in Woudschoten,²⁶ waar ze mensen als W.A. Visser 't Hooft leerde kennen, en de christelijke congressen 'Landszegen' in Doorn, waar Karl Barth tot de sprekers behoorde. De ideeën van deze vooruitstrevende Zwitserse theoloog droeg zij onder meer uit in redevoeringen in de Verenigde Staten tijdens de Tweede Wereldoorlog.²⁷ Ook in de opvoeding van haar dochters was ze niet dogmatisch, zoals Cees Fasseur aantoonde op grond van een brief die Juliana in april 1944 schreef: 'Toen Trix, zes jaar oud, naar aanleiding van een sterfgeval over reïncarnatie begon, kon Juliana "naar eerlijke overtuiging" haar niets anders zeggen dan "dat niemand 't wist of het gebeurde of niet". Het was duidelijk: Juliana stond open voor nieuwe denkbeelden, ook in religieus opzicht.'²⁸ Voor Juliana stond geestelijke vrijheid voorop: 'My freedom (of the spirit) is all-important to me. I could never let it be tied down like the R.C. Church does'.²⁹ De afkeer van het rooms-katholicisme had Juliana van de zeer antipaapse Wilhelmina met de paplepel ingegoten gekregen.

Ondanks alle interesse in en kennis van andere wereldreligies, stond bij Juliana – net als bij haar moeder – een onwankelbaar geloof in de christelijke God centraal. Dat benadrukte ze, zoals gezegd, tijdens haar inhuldigingstoespraak op 6 september 1948. Ook een jaar later, bij het tekenen van de onafhankelijkheid van Indonesië liet ze zich in gelijkaardige bewoordingen uit: 'Het is een voorrecht, deze daad van overdracht der souvereiniteit te verrichten tegenover de geschiedenis, of beter gezegd, voor het aangezicht Gods'.³⁰

Over het belang van God correspondeerde Juliana in de jaren na haar troonsbestijging ook met Kaiser. Of liever: hij schreef daarover vooral met haar. Het lijkt een beetje een eenrichtingsverkeer te zijn. Kaiser stuurde de koningin diverse brieven waarin hij niet naliet omstandig te wijzen op het feit dat God en niet de mens de wereld bestuurde. Gods boodschap ging het belang van individuele ambities ver te boven. Kaiser meende dat de wereld op de drempel stond van 'een kentering der tijden'.³¹ Om door overgave aan Gods leiding te komen tot een 'meer menswaardig daadwerkelijk leven', had iedereen zijn of haar rol te vervullen.³² En Juliana wel in het bijzonder, 'omdat de Koningin Haar volk vertegenwoordigt tegenover God'.³³

Volgens Kaiser had Juliana een voorbeeldfunctie, zoals duidelijk werd bij de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. 'Nu de hele mensheid globaal gesproken groepen wordt om afstand te doen van de zelftoegedachte en zelf-

toebedeelde schijnsouvereiniteit op aarde, moogt Gij het als een zegen van God-zelf beschouwen, dat Gij de wereld voor moogt gaan in deze schijnbaar zo fatale handeling, omdat dit het Symbool is van wat ieder staat te doen.’³⁴ Ieder mens en ieder land moest dus afstand doen van zijn ‘schijnsouvereiniteit’ en Juliana ging de wereld daarin voor. Zo zag Kaiser dat.

En Juliana had dat volgens Kaiser ook zo begrepen. Naar aanleiding van haar kersttoespraak en de soevereiniteitsoverdracht van eind 1949 schreef Kaiser lovende woorden aan het adres van de koningin. Zij en Nederland voelden dat er een nieuwe wind waaide, dat een nieuw tijdperk begonnen was. Hij staaft dat met astrologische argumenten. Nederland vervulde mede dankzij Juliana een voortrekkersrol. ‘Wanneer het Nederlandse Volk dus thans zijn toekomst tegemoet gaat, mag het de volle zegen van het nieuwe Verbond verwachten.’³⁵

Kaiser zou Kaiser niet zijn, als hij er niet bij voortdurend op wees dat de opdracht voor de uitverkorenen zwaar zou zijn. ‘Zonder beproeving wordt geen mens behouden, en niet wij plooiën en bepalen hoe de proef zal zijn. Maar dat het altijd het onmogelijke, het onverantwoordelijke, het ongeloofelijke moet zijn, kan ieder verstandig mens begrijpen. Want anders kwamen de slimmerds in den hemel. En hoe dankbaar was Jezus, dat het zó niet was!’³⁶ Ook in andere brieven aan ‘majesteit’ benadrukte Kaiser dat God totale overgave en het schijnbaar onmogelijke verwachtte.

In de nagelaten papieren van Kaiser zitten vrijwel geen reacties van Juliana op dit soort brieven. Anders dan haar moeder ging ze schriftelijke discussies met Kaiser uit de weg. Wel stuurde ze hem vriendelijke bedankkaartjes als ze weer eens een publicatie van zijn hand had ontvangen. Om haar medeleven te betuigen bij het overlijden van zijn moeder, eind 1950, stuurde ze Kaiser een uitgebreide condoleancebrief. Daarin verwees Juliana openhartig naar het verlies dat zij zelf geleden had.

Toen mijn Grootmoeder overging, maakten we zó sterk het verlossende en bevrijdende daarvan mee, dat ik op de eerste condoleantie die ik kreeg alleen kon antwoorden: hoe kan ik hierom treuren (dat weerzinwekkend egoïst vindende). Toen mijn vader er plotseling uit was, was dat zo’n schok, dat het eerst onverteerbaar was – hoezeer ik later ook, aan hem, heb gemerkt, *hoeveel meer* men, na zijn overgang, voor anderen kan doen. Hij is altijd mijn beschermengel, op alle moeilijke ogenblikken, na zijn dood. In Uw geval, nu, ligt het geloof ik weer heel anders. Toch hoop ik zo sterk, dat *haar* rust ook gauw uw aller deel mag zijn.

Juliana sloot haar brief af met dank te zeggen voor het boek dat ook zij ontvangen had en wenste Kaiser ondanks alles een mooi kerstfeest en ‘natuurlijk ook een nieuwjaar vol van de allerbeste verrassingen’.³⁷

De Oude Loo-conferenties moesten niet alleen vormgeven aan Juliana's religieuze bevoegdheid, maar ze zocht er ook de ongedwongen ontmoeting met gelijkgestemden. De vraag was of dat kon. Ze had een gewone student in Leiden willen zijn, maar was dat niet. Ze had een gewone moeder willen zijn van gewone kinderen, maar dat was uitgesloten. Toch zocht ze voortdurend naar plaatsen en situaties waar ze het gevoel had dat ze niet werd bekeken alsof ze van Venus afkomstig was. Wellicht kwam ze daar tijdens haar ballingschap in Canada, ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, nog het dichtst bij in de buurt. Daar deed ze boodschappen – net als andere vrouwen; daar bracht ze haar kinderen naar school – net als andere moeders. Overigens was dat voor een deel ook imagevorming door derden (zoals prins Bernhard en historicus Lou de Jong): ze bracht in de oorlogsjaren ook bezoeken aan de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt en diens echtgenote Eleanor en reisde enkele keren naar de Nederlandse Antillen. Dat was niet weggelegd voor gewone huisvrouwen. Nuttig waren die reizen voor de toekomstige vorstin zeker – in de eerste plaats voor Nederland.³⁸ Juliana zocht heel haar werkzame leven naar een balans tussen het alledaagse dat ze wilde beleven en het bijzondere dat ze moest vertegenwoordigen.

Ook als vorstin probeerde Juliana 'hartstochtelijk gewoon te zijn'.³⁹ Van haar vriendinnen eiste Juliana dat ze haar ook na de inhuldiging op voet van gelijkheid zouden blijven behandelen en eerlijk zouden blijven. 'Als jullie ooit anders dan lieve Juul of nare Juul, want dat mag ook, tegen mij zeggen, bewijzen jullie daarmee dat jullie geen echte vriendinnen zijn. Dan kijk ik jullie met een gerust geweten nooit meer aan.'⁴⁰ Zoals Bep Pierson tot haar vreugde had ondervonden, stelde Juliana er prijs op dat ze ook na 1948 met haar koosnaam werd aangesproken.

Juliana hoopte ongetwijfeld dat de religieuze conferenties, zoals ze die met haar vriendinnen Rita, Bep, Erna had bedacht, voor haar een mogelijkheid zouden bieden om met anderen op voet van gelijkheid na te denken over de essentie van het leven, over Gods bedoeling met de wereld. Ze hoopte geprikkeld te worden en te kunnen discussiëren. Ze wilde een gelovige zijn onder gelovigen. Voor een deel lukte dat ook zeker. Maar tegelijkertijd zou Juliana tot haar schade en schande ontdekken dat zij ook op het Oude Loo niet echt 'gewoon' kon zijn en andersom dat het Oude Loo voor haar niet 'gewoon' werd gevonden. Maar zover was het in 1951 nog lang niet. Net als de andere aanwezigen op de Kleine Vuursche ging Juliana meteen aan de slag om mensen te porren voor de eerste conferentie, die al in juli, een maand later dus, zou moeten plaatsvinden.

